

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی
مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی
با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on
Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

بررسی نقش عوامل زیست محیطی بر مهاجرت شهرنشینان مناطق مرکزی ایران (مطالعه موردی: شهر اصفهان)

سید ناصر حجازی (نویسنده مسئول)^۱، سعید حقی

^۱ استادیار گروه جامعه شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان hejazinaser@yahoo.com
^۲ دانشجوی دکتری بررسی مسائل اجتماعی ایران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان saeed.haghee.92@gmail.com

چکیده

عوامل زیست محیطی بر مهاجرت شهرنشینان یکی از چالش‌های حوزه شهری اصفهان است. هدف این پژوهش بررسی نقش عوامل زیست محیطی بر مهاجرت شهرنشینان مناطق مرکزی ایران بود. جامعه آماری پژوهش شامل افراد شهر اصفهان است و نمونه آماری بر اساس فرمول کوکران، ۳۵۰ نفر انتخاب شد. برای تهیه پرسشنامه، پس از بررسی مبانی نظری و مصاحبه با اساتید محیط زیست و بررسی مسائل اجتماعی، پرسشنامه مورد هدف ساخته شد. پس از تأیید روایی محتوایی گویه‌ها، برای رفع ابهام و وقوف به مشکلات احتمالی آزمون، از چند نفر خواسته شد تا به پرسشنامه پاسخ دهند و عبارات و واژه‌های نامفهوم را مشخص کنند. به دنبال این اجرای آزمایشی، شکل برخی از گویه‌ها تغییر کرد، ولی گویه‌ای حذف نشد. برای تحلیل داده‌های پژوهش، از آزمون همبستگی با نرم‌افزار SPSS^{۲۴} و تحلیل عامل تاییدی مرحله دوم با نرم‌افزار Amos^{۲۰} استفاده شد. پایایی پرسشنامه با استفاده از روش آلفای کرونباخ، محاسبه و مناسب ارزیابی شد. پایایی پرسشنامه با استفاده از روش آلفای کرونباخ، محاسبه و مناسب ارزیابی شد که بر اساس آن ضریب متغیرهای پژوهش و ابعاد آن بیش از ۰.۷ بود. نتایج نشان داد که این متغیرهای کمبود منابع آبی و آلودگی هوا و آلاینده‌ها و افزایش پسماند زباله‌ها و فاضلاب، رفتارهای زیست محیطی با مهاجرت شهرنشینان رابطه معنی‌داری دارند.

واژه‌های کلیدی

مهاجرت، شهرنشینان، عوامل زیست محیطی، رفتار زیست محیطی، اصفهان

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین‌المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

۱- مقدمه

جمعیت و محیط زیست دارای رابطه ای پیچیده و پویا هستند. این رابطه تحت تأثیر تعدادی از متغیرهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و توسعه ای که هر کدام اهمیت نسبی متفاوتی دارند، قرار دارد. در طول چند دهه اخیر، نقش مردم در تخریب محیط زیست به یکی از موضوعات چالش برانگیز در بین اقتصاددانان، زیست شناسان و کارشناسان محیط زیست تبدیل شده است از یک طرف کشورهای توسعه یافته، کشورهای در حال توسعه را برای کاهش نرخ زاد و ولد تحت فشار قرار داده و از طرف دیگر کشورهای در حال توسعه کشورهای توسعه یافته را به خاطر شیوه زندگی اسراف آمیز آنها مورد انتقاد قرار میدهند چنین بحث ها و انتقاداتی در سالهای اخیر با آگاهیهای به سرعت در حال افزایش در مورد مشکلات محیط زیست در هر دو سطح محلی و جهانی مورد توجه بیشتری قرار گرفته است [۱].

رشد جمعیت شهرنشین و افزایش مهاجرت به شهرها منجر به توسعه غیر قابل کنترل نواحی شهری، کاهش سطح رفاه انسانی، نیل به سمت حومه نشینی و بروز مشکلات فراوان برای مدیران مختلف شهری به ویژه در کشورهای در حال توسعه شده است و مجموعه این عوامل سبب نگرانیهای برنامه ریزان شهری شده است و زمینه مطالعه جدی، مدیران برنامه ریزان شهری و همچنین سیاستمداران را فراهم نموده است یکی از مباحث مهم پیرامون مسائل، شهری مفهوم توسعه پایدار شهری است که توسعه ای مبتنی بر نیازهای واقعی و تصمیم گیریهای عقلایی، با در نظر گرفتن ملاحظات مختلف اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی محسوب میگردد.

شهر یکی از پدیده های بشری در محیط زیست به منظور اسکان تأمین معیشت داشتن روابط اجتماعی و اقتصادی و مانند آنهاست، ولی اولین آنها نمی باشد. انسان خود محیط سکونتش را فراهم کرده و خود به ایجاد و نحوه زندگی در آن اقدام نموده است [۲]. با بروز ضایعات زیست محیطی و کاهش سطح عمومی زندگی به ویژه در جوامع شهری طی دو دهه گذشته، رهیافت توسعه پایدار به عنوان موضوع روز دهه آخر قرن بیستم از سوی سازمان ملل مطرح و به عنوان دستور کار ۲۱ در سطوح بین المللی منطقه ای و محلی تعیین گردید [۳]. مهاجرت از نخستین پدیده های مربوط به روابط و محیط است که از آغاز پیدایش تمدن اثر بزرگی در زندگی انسانها داشته است [۴]. به عبارتی واکنشی به تحولات اقتصادی، اجتماعی، آموزشی، محیطی و سیاسی است. چنانچه این تحولات اجتماعی-اقتصادی با دگرگونی در دانش فنی، به ویژه خودکار شدن تولید همراه باشد جابجاییهای نیروی کار و (جمعیت) را الزامی میسازد روندی که در اروپا پس از انقلاب صنعتی روی داد؛ در حالی که روند مهاجرت و جابجایی جمعیت در کشورهای جنوب با روندهای مشابه در اروپا و کشورهای صنعتی تفاوتها ماهوی دارد [۵]. در سراسر جهان به ویژه پس از جنگ جهانی دوم، مهاجرتهای روستایی به عنوان پدیده ای جمعیتی در عرصه های ملی و بین المللی مطرح شد. اگر چه این مهاجرت ها در آغاز فرآیندی معمول و منطقی به نظر می رسید، اما بعد از چند دهه و به دنبال آثار و پیامدهای نامطلوب آن در کشورهای کمتر توسعه یافته غیر منطقی و مشکل زا تلقی میشود. کشورهای فراصنعتی و توسعه یافته جهت رسیدن به درجات بالای توسعه و پیشرفت، مهاجرت نیروی انسانی از روستاها به مراکز شهری را امری لازم و ضروری دانسته و وجود این امر را تضمین کننده پویایی، پیشرفت و توسعه میدانند. در کشورهای جهان سوم به خاطر بی رویه بودن پدیده مهاجرت و از طرفی عدم برنامه ریزی اصولی نسبت به این پدیده، در اغلب موارد حالت و نقش ویرانگر داشته است و این جوامع را دچار مشکلات و آسیبهای جدی مینماید [۶]. در کشورهای در حال توسعه و از جمله، ایران مهاجرت از روستا به شهر در زمره مهمترین مسائل اجتماعی و اقتصادی به شمار می آید. موضوع مهاجرت در جامعه بیشتر تحت تأثیر روابط و مناسبات شهر و روستا است. بدین صورت که تراکم شدید جمعیت در شهرهای بزرگ و خالی شدن سریع روستاها، مشکلات اقتصادی- اجتماعی عظیمی را در کشور ایجاد نموده است و الگوی استقرار جمعیت را تغییر داده است [۷].

۲- پیشینه پژوهش

شهبازین (۱۳۹۹) در مقاله چرا افراد مهاجرت میکنند؟ مدل گرانش بسط یافته از مهاجرت های بین استانی در ایران دوره ۱۳۹۰-۱۳۹۵ به بررسی عوامل تأثیرگذار بر مهاجرت منطقه ای ایران بر اساس مدل گرانش با دو رویکرد پایه و گسترده برای سال ۱۳۹۵ پرداخته است. براساس مدل گرانش در مهاجرت منطقه ای نقش عوامل دافعه بیشتر از عوامل جاذبه است. نتایج این مطالعه نشان داد که مدل پایه گرانش قادر به تبیین ۶۹ درصد و مدل بسط یافته ۹۱ درصد از مهاجرت بین استانی هستند. نادمی و جلیلی کامجو (۱۳۹۹) در مقاله بحران آب و مهاجرت بین استانی در ایران کاربرد مدل پانل پویای تصادفی فضایی گشتاورهای تعمیم یافته دوربین به بررسی ارزیابی تأثیر تغییرات منابع آب سطحی و استخراج منابع آب زیرزمینی بر خالص مهاجرت در ۲۸ استان ایران در دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۳۸۲ با استفاده

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

از مدل پانل پویای تصادفی فضایی گشتاورهای تعمیم یافته دوربین با کاربرد ضرایب دو مرحله ای آرلانو - باور بوندل - باند پرداخته اند. نتایج برآورد مدل نشان میدهد استخراج منابع آب زیرزمینی تأثیر غیرخطی و آستانه ای بر مهاجرت بین استانی داشته است؛ بدین معنا که تا قبل از سطح آستانه سرانه ۳۳۴۳ متر مکعب استخراج آب از طریق تقویت بخش کشاورزی تأثیر منفی بر مهاجرت داشته اما پس از استخراج بیرویه منابع آب زیرزمینی و عبور از حد آستانه سرانه ۳۳۴۳ مترمکعب و افزایش احتمال بروز خطر خشکسالی و قحطی منابع آب زیرزمینی این متغیر تأثیری مثبت بر خالص مهاجرت داشته است.

جهانگیرپور و بخشوده (۱۳۹۹) در مطالعه با عنوان تأثیر تغییر اقلیم بر مهاجرت روستاییان در ایران» با استفاده از تکنیک اقتصاد سنجی و دادههای سالهای ۱۳۸۱-۱۳۹۲ استانهای ایران رابطه بین متغیرهای اقلیمی شامل میانگین دما بارش سالانه و متغیر اقتصادی ارزش افزوده با مهاجرت روستاییان را بررسی کردند نتایج مطالعه نشان میدهد که افزایش میانگین دمای سالانه همراه با کاهش بارندگی موجب کاهش ارزش افزوده محصولات بخش کشاورزی و در نتیجه افزایش مهاجرت روستاییان شده است.

گوری مایا (۲۰۲۱) در مطالعه ای با عنوان «تأثیر تغییرات زیست محیطی بر مهاجرت به خارج در جنگلهای بارانی آمازون» با استفاده از مدل‌های گرانشی مهاجرت به تجزیه و تحلیل اثر افزایش جنگل زدایی روندهای تاریخی دما و بارش بر مهاجرت پرداخته اند که نتایج نشان میدهد مهاجرت به خارج به طور مثبتی تحت تأثیر جنگل زدایی و تغییرات طولانی مدت دما بوده در است. انتویسل و همکاران (۲۰۲۰) در مقاله تغییرات آب و هوا و مهاجرت بینش جدید از یک مدل پویای مهاجرت به خارج و مهاجرت بازگشتی به کمک یک مدل سازی مبتنی بر عامل کاربرد زمین شبکه های اجتماعی و پویایی خانوار استفاده کند تا چگونگی تأثیر سیل و خشکسالی شدید بر مهاجرت در شمال شرقی تایلند را بررسی کند نتایج حاکی از تأثیرات حداقلی بر مهاجرت به خارج از کشور است اما تأثیر قابل توجه بر جریان بازگشتی مهاجرت را نشان میدهد. همچنین، تغییر اقلیم فرآیندهای مهاجرت که در شبکه های اجتماعی پویا گنجانده شده است را دوباره به حرکت در می آورد. سوچاک سلک و فکیه (۲۰۲۰) در پژوهش با عنوان «مهاجرت به عنوان چندین استراتژی انطباقی با محیط زیست شواهدی از الفوار به شناسایی و تحلیل استراتژی خانوار از جمله مهاجرت برای مقابله و انطباق با تغییرات زیست محیطی و محدودیتها برای توسعه کشاورزی منطقه الفوار در تونس پرداختند نتایج این مطالعه که بر اساس تحقیقات میدانی و با استفاده از روش تلفیقی انجام شده است نشان میدهد ساکنان الفوار باید با تخریب پیش بینی نشده محصولات کشاورزی که منبع هزینه های آنان را به دامداری محدود میکنند کنار بیاورند و یا در سالهای خشک سالی برای یافتن منابع جدید درآمد مهاجرت کنند. خاوریان گرمسیر و همکاران (۲۰۱۹) در پژوهش تغییرات آب و هوایی و تنزل زیست محیطی در چارچوب شهرهای کوچک شده با استفاده از روش معادلات ساختاری به بررسی نقش عوامل مؤثر بر مهاجرت در شهرهای مهاجر فرست استان خوزستان ایران پرداختند نتایج مطالعه حاکی از آن است که کاهش کیفیت زیست محیطی و تغییرات آب و هوایی نقش قابل توجهی بر مهاجرت افراد از این شهرها داشته اند. مولر و همکاران (۲۰۱۹) در پژوهشی با عنوان مهاجرت موقت و هوایی در شرق آفریقا با ترکیب دادههای آب و هوایی با وضوح بالا و داده های میکروپانل مربوط به مهاجرت، مشارکت نیروی کار و جمعیت شناسی با استفاده از تحلیل رگرسیونی به ارزیابی مهاجرت های موقت در واکنش به دمای محلی و بی نظمیهای بارندگی در چهار کشور آفریقای شرقی پرداختند. نتایج کند که تأثیرات آب و هوایی در مناطق شهری بارزتر است؛ به نحوی که کاهش بارندگی مطالعه بیان می و افزایش دما نسبت به میانگین سالانه به ترتیب موجب کاهش ۱۲ و ۱۰ درصدی مهاجرت میشود. همچنین، شواهد از سایر نتایج بازار کار نشان میدهد که مهاجرت شهری با کاهش فرصتهای شغلی محلی مرتبط نیست. مروری بر پیشینه نشان میدهد که تعیین عوامل مؤثر بر مهاجرت از ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی بسیار مهم است و از میان این عوامل کاهش کیفیت محیط زیست بسیار حائز اهمیت است. با توجه به اینکه در ادبیات موضوعات داخلی مباحث تنزل زیست محیطی کمتر مورد توجه قرار گرفته است، بنابراین در مطالعه حاضر با استفاده از الگوی ارائه شده در بخش روش تحقیق به این موضوع پرداخته می شود همچنین لازم به ذکر است رویکرد فرضیه خروج اعتراض و وفاداری برای بیان مسئله و تفسیر نتایج حاصل از شیوه مواجهه افراد با معضلات نیز پیش از این مورد استفاده قرار نگرفته است.

۳- مبانی نظری

در سراسر جهان به خصوص پس از جنگ جهانی دوم، مهاجرت به عنوان پدیده های جمعیتی از بسیاری از جهات حائز اهمیت گردید و نظریه پردازان علوم مختلف درباره علل و عوامل آن به بحث و تبادل نظر پرداختند. در این راستا مهاجرت های روستا شهری به دلیل پیامدهای اقتصادی اجتماعی آن بیش از سایر پدیده های جمعیتی مورد توجه قرار گرفت، به طوری که در طول چند دهه بسیاری از

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

تحقیقات که بعضاً به صورت توصیفی و جدا از هم طرح میشد، فرهنگ غالب نوشته های جمعیت شناسان اقتصاددانان جامعه شناسان و جغرافیدانان گردید رشد رو به تزايد مطالعات مربوط به مهاجرت های روستا شهری بخصوص در دهه ۶۰ پاسخی به رشد روزافزون جمعیت به ویژه رشد شهرنشینی بود [۸]. مهاجرت از مناطق کمتر برخوردار به مناطق برخوردار داخل کشور در اغلب موارد مشکلاتی در پی دارد که شناخت علل این مهاجرت ها و ترکیب سنی - جنسی، وضعیت اقتصادی، وضعیت اشتغال نوع شغل وضعیت تحصیلات، وضعیت زناشویی و بعد خانوار مهاجران برای سیاست گذاران جمعیتی و اقتصادی از اهمیت بسزایی برخوردار است [۹]. در حال حاضر، بیش از ۵۰ درصد از جمعیت دنیا در شهرها زندگی میکنند و تعداد قابل توجهی از شهرهای جهان با پدیده اسکان غیر رسمی دست به گریبان اند از سالهای دهه ۱۹۵۰ تاکنون بحث های زیادی در مورد حل مشکل اسکان غیر رسمی مطرح شده است اما هیچ کدام نتوانسته است راهکاری قطعی برای این مشکل ارائه دهد [۱۰]. مهاجرت در قالب تعریف عام تغییر محل زندگی انسانها به عنوان یکی از مسائل اجتماعی برجسته تاریخ مدرن نگریسته شود. با این که تاریخ به ما گوشزد میکند که در روایت های مدرن باید جانب احتیاط را نگه داشت اما با این حال، همه آمارها و شواهد از آن حکایت دارند که مهاجرت در حال تبدیل شدن به پدیده ای فراگیر و نافذ در جامعه است [۱۱] و شاید به همین دلیل برخی نظریه پردازان [۱۲]. از دوره حاضر با عنوان عصر "مهاجرت نام میبرند به علاوه براساس شواهد مستندات موجود جابجاییهای موقت و دائمی در حال جهانی شدن شتاب، گرفتن متنوع شدن و زبانه شدن اند تحرک جغرافیایی انسانها به عنوان مهمترین بخش زندگی در تاریخ بشریت محسوب میشود و انسانها نیز به گونهای مهاجرند و مهاجرت نیز یک زنجیره مداوم در طول تاریخ است [۱۳].

سؤالات اصلی جمعیت شناسان به ماهیت تغییر جمعیت بر میگردد مهاجرت در کنار باروری و مرگ و میر سه مؤلفه ای را تشکیل می دهند که پویایی جمعیتها را به دنبال دارد. امروزه به طور وسیعی اهمیت مهاجرت در تسهیل توسعه انسانی و شکل دهی الگوهای سکونتی روشن شده است و یک ادبیات در حال رشدی در مقایسه با جنبه های مختلف تحرک به وجود آمده است [۱۴].

مهاجرت های داخلی بر بازتوزیع و رشد جمعیت مناطق مبدأ و مقصد مهاجرتی اثر میگذارند علاوه بر آن، مهاجرت تغییرات قابل ملاحظه ای در ساختار سنی و جنسی جمعیت نیز ایجاد می کند. مضافاً اینکه مهاجرت به واسطه اثرگذاری بر مرگ و میر باروری و ازدواج میتواند تأثیر غیر مستقیمی بر پویایی جمعیت نیز داشته باشد ترکیب سنی جنسی جمعیت میتواند هم به صورت مستقیم و هم به واسطه اثرگذاری بر میزان رشد جمعیت اندازه و نوع مهاجرت را تحت تأثیر قرار دهد اثرگذاری مهاجرت بر تغییرات ساختار سنی و ترکیب سنی و جنسی جمعیت در مبدأ و مقصد در جریان مهاجرت های خانوادگی کمتر از هنگامی است که مهاجرت عمده تاً توسط جوانان انجام شود [۱۵]. مهاجرت موجب تغییرات اقتصادی اجتماعی و فرهنگی نیز می شود. مهاجرت های بین استانی و تبیین الگو و تحولات آن به نوعی تغییرات ساختار اقتصادی جوامع را به تصویر خواهد کشید زیرا این مهاجرت ها و الگوهای آن با توسعه و رشد اقتصادی در ارتباط است [۱۶]. مهاجرت همچنین یک شکل دهنده قدرتمند در بحث تغییرات اجتماعی به شمار می آید [۱۷]. مهاجرت از منظر اجتماعی میتواند تکثرگرایی را در جامعه مقصد تقویت کند و همچنین راهی برای انتقال هنجارها، ارزشها و الگوهای فرهنگی باشد انتقال سرمایه و تأثیر بر قابلیت تولید اقتصادی از طریق تغییر در میزانهای فعالیت و اشتغال) مثالهایی از تبعات اقتصادی مهاجرت هستند [۱۸]. به علاوه مهاجرت داخلی نقش سازوکار تعدیل کننده اقتصاد را بازی میکند [۱۳].

مهاجرت یکی از مهمترین راههایی است که مردم به واسطه آن زندگی خود را بهبود میبخشند افراد بنابر دلایل متفاوت مهاجرت میکنند؛ فرار از مناطق محروم برای یافتن شغل بهتر یا حتی برای برآوردن حس سودای سفر روستاییان جذب درخشندگی چراغ های شهر میشوند و در مقابل شهری ها برای فرار از همه آن چراغ ها به مناطق حاشیه شهر میروند بازنشستگان به مناطقی که آب و هوای مطبوع و فرصتهای تفریحی فراوان دارند نقل مکان می کنند مهاجرت به همین اندازه برای برنامه ریزان دولتی و است چون که جابجاییهای انبوه مهاجران اغلب باعث تغییرات مهم در قدرت سیاسی و اقتصادی مناطقی سیاست گذاران مهم می شوند که مهاجران آنها را ترک نموده یا وارد آن مناطق شده اند بنابراین از این منظر نیز مطالعه انگیزه های مهاجران و سازوکار تصمیم گیری به مهاجرت موضوع مهمی برای مطالعه خواهد بود [۱۹].

جدول ۱. توزیع مهاجران بر حسب اقامت قبلی در سال های ۱۳۹۵-۱۳۵۵

دوره	کل مهاجران	شهرستان محل سرشماری		سایر شهرستان های استان		شهرستان های سایر استان ها		خارج از کشور	اظهاری نشده
		شهر	آبادی	شهر	آبادی	شهر	آبادی		
۱۳۵۵-۱۳۶۵	۵,۷۴۴,۶۸۷	۲۷۰,۵۹۶	۱,۲۸۳,۶۳۹	۹۵۷,۹۴۴	۴۴۱,۵۸۹	۱,۳۶۲,۴۱۷	۵۰۰,۵۱۷	۶۹۹,۹۷۸	۲۲۸,۰۰۷
۱۳۶۵-۱۳۷۵	۸,۷۱۸,۱۷۰	۱,۲۲۹,۳۶۰	۱,۹۵۹,۳۹۳	۱,۸۴۹,۳۸۴	۴۵۷,۸۰۷	۲,۵۲۴,۱۲۱	۴۱۵,۸۰۰	۲۳۸,۳۳۱	۴۴,۵۷۴
۱۳۷۵-۱۳۸۵	۱۲,۱۴۸,۱۴۸	۱,۶۳۸,۶۶۲	۲,۲۵۹,۳۸۰	۲,۵۴۹,۹۳۹	۵۶۱,۷۵۰	۴,۲۰۱,۰۷۵	۵۷۲,۹۶۶	۲۶۰,۴۹۵	۱۰۳,۸۸۱
۱۳۸۵-۱۳۹۰	۵,۵۳۴,۶۶۶	۱,۱۶۲,۵۰۸	۸۰۲,۸۴۲	۹۹۵,۰۲۷	۱۱۲,۶۶۷	۱,۸۵۷,۰۴۱	۱۰۸,۴۵۰	۱۰۲,۵۱۹	۳۹۳,۶۰۲
۱۳۹۰-۱۳۹۵	۴,۳۰۰,۹۸۸	۳۴۷,۶۱۷	۴۳۷,۹۸۷	۱,۱۱۷,۶۴۰	۲۰۵,۱۸۶	۱,۸۸۳,۵۲۴	۱۷۴,۴۷۹	۱۱۰,۸۲۹	۲۳,۷۲۶

منبع: محمودیان و قاسمی اردهایی، ۱۳۹۲؛ سرشماری ۱۳۹۵

جدول ۲. درصد مهاجرت های داخلی در سال های ۱۳۵۵-۱۳۹۵

سال	نوع مهاجرت			
	شهر به شهر	شهر به روستا	روستا به روستا	روستا به شهر
۱۳۵۵-۱۳۶۵	۴۰	۱۴	۱۴	۳۲
۱۳۶۵-۱۳۷۵	۴۸	۱۱	۱۱	۲۲
۱۳۷۵-۱۳۸۵	۵۴	۹	۹	۲۰
۱۳۸۵-۱۳۹۰	۶۵	۷	۷	۱۳
۱۳۹۰-۱۳۹۵	۶۸	۵	۵	۱۵

منبع: محمودیان و قاسمی اردهایی، ۱۳۹۲؛ سرشماری ۱۳۹۵

در جدول ۲ جریانهای مهاجرتی بین استانی طی دوره ۱۳۹۵ - ۱۳۸۵ ارائه شده است. همان طوری که از اطلاعات جدول بر می آید در دوره ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ در مجموع تعداد ۱۹۶۵۴۹۱ نفر از استانهای کشور خارج و وارد سایر استانها شده اند. عبارتی حجم کل جابجایی های بین استانی در دوره مذکور برابر با رقم فوق بوده است. در دوره اخیر یعنی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ حجم جابجایی های بین استانی به بالای ۲ میلیون نفر رسیده است این موضوع به اهمیت این نوع جابجاییهای داخلی در ایران اشاره دارد که روند رو به افزایشی را طی نموده است. در دوره مذکور استانهای تهران البرز و اصفهان بالاترین تعداد مهاجران وارد شده را به خود اختصاص داده اند و در مقابل کمترین تعداد مهاجران به ترتیب وارد استانهای ایلام کهگیلویه و بویراحمد و چهارمحال و بختیاری شده اند. بنابراین میتوان گفت که استان تهران همچنان بعنوان یکی از مقصدهای مهاجرتی مهم در جریانهای مهاجرت داخلی در ایران بشمار می آید.

در جدول ۵ شاخصهای میزان مهاجر پذیری میزان مهاجر فرستی و شاخص میزان خالص مهاجرت برای تمامی استانهای کشور در دوره های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ و ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ محاسبه شده است میزان مهاجر فرستی و مهاجر پذیری به ترتیب از تقسیم تعداد مهاجران خارج شده و وارد شده بر حاصل ضرب جمعیت وسط دوره در عدد ۵ بدست آمده اند از آنجایی که دورههای مورد بررسی ۵ ساله اند لذا جمعیت وسط دوره در عدد ۵ ضرب شده است.

همچنین لازم به توضیح است که میزان مهاجرپذیری و مهاجر فرستی به ازای ۱۰۰۰ نفر از جمعیت محاسبه میشود. برای مثال در استان آذربایجان شرقی در دوره ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ به ازای هر ۱۰۰۰ نفر از جمعیت تعداد ۳,۵۶ نفر از جمعیت استان خارج و تعداد ۲,۵۶ نفر وارد شده اند و بنابراین خالص مهاجرت این استان برابر منفی یک میباشد یعنی استان آذربایجان شرقی در دوره ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ به ازای هر ۱۰۰۰ نفر از جمعیت تعداد یک نفر را از جمعیت خود را به دلیل مهاجرت بین استانی از دست داده است. براساس یافته های جدول

مذکور و میزان خالص مهاجرت در دوره ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ مهاجر پذیرترین استانهای کشور به ترتیب سمنان البرز، یزد قم و تهران هستند. در همین دوره مهاجر فرست ترین استانهای کشور شامل لرستان چهارمحال و بختیاری ایلام همدان و کرمانشاه بوده اند. در شکلهای ۲ و ۳ میزان خالص مهاجرت استانهای کشور برای دو دوره ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ و ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ ترسیم شده است. همان طوری که در جدول زیر به روشنی مشخص است در این دوره تعداد ۱۳ استان دارای خالص مهاجرتی مثبت بودهاند. استانهای البرز سمنان و بوشهر بیشترین خالص مهاجرت و در مقابل منفی ترین مقادیر خالص مهاجرت به استانهای لرستان کرمانشاه، چهارمحال و بختیاری سیستان و بلوچستان، خوزستان اردبیل و همدان اختصاص یافته است.

جدول ۳. وضعیت مهاجرت بین استانی در سال های ۱۳۸۵-۱۳۹۵

مهاجرت بین استانی				استان
۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵		۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰		
مهاجران وارد شده	مهاجران خارج شده	مهاجران وارد شده	مهاجران خارج شده	کل
۲,۰۶۲,۹۵۴	۲,۰۶۲,۹۵۴	۱,۹۶۵,۴۹۱	۱,۹۶۵,۴۹۱	کل
۴۸,۹۰۸	۶۷,۹۶۸	۶۴,۳۳۰	۷۱,۷۲۸	آذربایجان شرقی
۳۴,۸۰۹	۴۸,۳۰۹	۳۷,۸۵۱	۵۱,۷۳۲	آذربایجان غربی
۲۴,۳۸۴	۴۴,۶۲۵	۲۶,۲۳۲	۳۹,۸۲۷	اردبیل
۱۲۷,۹۰۳	۱۰۳,۱۴۰	۱۳۹,۳۶۸	۹۲,۶۵۶	اصفهان
۱۱,۷۹۵	۲۳,۰۶۶	۱۵,۸۵۸	۱۸,۵۱۳	ایلام
۲۰۷,۶۶۹	۱۰۳,۴۳۷	۱۹۰,۳۴۱	۹۷,۷۹۹	البرز
۴۳,۷۰۵	۳۰,۸۸۵	۵۱,۶۱۲	۲۷,۴۰۵	بوشهر
۵۱۶,۹۲۲	۳۵۰,۶۳۲	۳۷۹,۱۵۸	۴۰۰,۸۲۱	تهران
۱۷,۵۷۷	۳۸,۸۴۴	۱۴,۹۶۵	۳۱,۵۵۱	چهارمحال و بختیاری
۲۸,۷۸۷	۳۱,۲۶۰	۳۱,۲۰۱	۱۷,۴۹۹	خراسان جنوبی
۱۱۲,۰۲۷	۱۰۷,۷۸۶	۱۰۸,۸۲۷	۱۱۵,۰۲۱	خراسان رضوی
۲۱,۵۴۸	۳۷,۰۱۱	۲۹,۸۳۶	۳۰,۲۳۸	خراسان شمالی
۵۳,۶۳۲	۱۳۵,۴۹۱	۶۰,۵۲۱	۱۱۴,۴۹۳	خوزستان
۲۳,۹۶۰	۳۰,۴۹۳	۳۰,۲۷۷	۲۶,۸۸۰	زنجان
۵۳,۲۶۸	۲۲,۶۲۲	۴۱,۵۰۶	۲۳,۲۵۶	سمنان
۲۷,۳۰۱	۵۹,۶۲۷	۲۷,۰۰۰	۶۰,۴۱۴	سیستان و بلوچستان
۷۲,۷۴۵	۹۲,۹۳۴	۷۳,۱۷۰	۹۸,۵۸۹	فارس
۳۶,۰۱۰	۳۴,۹۱۸	۳۱,۵۹۸	۳۷,۹۹۸	قزوین
۶۳,۸۶۱	۴۱,۶۰۸	۴۵,۶۴۴	۴۰,۹۳۰	قم
۳۷,۷۸۹	۴۹,۶۱۸	۳۶,۷۹۳	۴۶,۹۵۴	کردستان
۲۶,۴۷۷	۴۸,۲۱۷	۳۷,۷۹۲	۴۳,۹۳۵	کرمان
۴۲,۶۲۵	۷۷,۵۵۳	۳۹,۰۲۰	۷۷,۱۳۱	کرمانشاه
۱۳,۹۳۰	۲۶,۱۲۳	۱۲,۹۴۰	۱۷,۱۹۳	کهگیلویه و بویراحمد
۳۳,۶۹۹	۵۱,۸۴۸	۵۱,۰۱۷	۳۷,۱۷۹	گلستان
۷۴,۸۹۱	۶۱,۵۵۵	۸۵,۹۲۴	۵۶,۱۰۶	گیلان
۲۷,۳۵۰	۹۱,۴۷۲	۲۴,۹۹۱	۶۰,۷۳۵	لرستان
۶۹,۷۱۴	۵۹,۰۶۳	۷۸,۹۴۷	۵۳,۶۶۰	مازندران
۴۴,۵۷۰	۵۰,۱۲۶	۵۱,۳۳۳	۴۳,۵۳۸	مرکزی
۶۵,۵۹۹	۴۷,۵۵۲	۵۱,۴۳۷	۴۳,۴۲۷	هرمزگان
۳۹,۳۱۸	۷۱,۶۳۶	۴۵,۵۱۲	۶۳,۷۲۴	همدان
۶۰,۳۸۱	۲۳,۵۳۵	۵۰,۴۹۰	۲۴,۵۵۹	یزد

جدول ۴. میزان مهاجرفرستی، مهاجرپذیری و خالص مهاجرت استان های کشور در سال های ۱۳۸۵-۱۳۹۵

میزان خالص مهاجرت		میزان مهاجرپذیری		میزان مهاجرفرستی		استان
۱۳۹۰-۱۳۹۵	۱۳۸۵-۱۳۹۰	۱۳۹۰-۱۳۹۵	۱۳۸۵-۱۳۹۰	۱۳۹۰-۱۳۹۵	۱۳۸۵-۱۳۹۰	
-۱,۰۰	-۰,۴۰	۲,۵۶	۳,۵۱	۳,۵۶	۳,۹۲	آذربایجان شرقی
-۰,۸۵	-۰,۹۳	۲,۱۹	۲,۵۴	۳,۰۵	۳,۴۸	آذربایجان غربی
-۳,۲۱	-۲,۲۰	۳,۸۷	۴,۲۴	۷,۰۹	۶,۴۳	اردبیل
-۰,۹۹	۱,۹۸	۵,۱۲	۵,۹۱	۴,۱۳	۳,۹۳	اصفهان
-۳,۹۶	-۰,۹۶	۴,۱۵	۵,۷۵	۸,۱۱	۶,۷۱	ایلام
۸,۱۴	۱۵,۳۴	۱۶,۲۱	۳۱,۵۶	۸,۰۷	۱۶,۲۲	البرز
۲,۳۳	۵,۰۵	۷,۹۶	۱۰,۷۶	۵,۶۲	۵,۷۱	بوشهر
۲,۶۱	-۰,۳۴	۸,۱۲	۵,۹۲	۵,۵۱	۶,۲۶	تهران
-۴,۶۲	-۳,۷۸	۳,۸۱	۳,۴۱	۸,۴۳	۷,۲۰	چهارمحال و بختیاری
-۰,۶۹	۴,۲۲	۸,۰۴	۹,۶۱	۸,۷۴	۵,۳۹	خراسان جنوبی
-۰,۱۴	-۰,۲۱	۳,۶۱	۳,۷۶	۳,۴۷	۳,۹۷	خراسان رضوی
-۳,۵۷	-۰,۱۰	۴,۹۸	۷,۱۱	۸,۵۵	۷,۲۰	خراسان شمالی
-۳,۵۴	-۲,۴۵	۲,۳۲	۲,۷۵	۵,۸۶	۵,۲۰	خوزستان
-۱,۲۶	-۰,۶۹	۴,۶۲	۶,۱۲	۵,۸۸	۵,۴۳	زنجان
۹,۱۹	۵,۹۸	۱۵,۹۸	۱۳,۶۰	۶,۷۹	۷,۶۲	سمنان
-۲,۴۴	-۲,۷۱	۲,۰۶	۲,۱۹	۴,۴۹	۴,۸۹	سیستان و بلوچستان
-۰,۸۵	-۱,۱۴	۳,۰۸	۳,۲۸	۳,۹۳	۴,۴۱	فارس
-۰,۱۸	-۱,۰۹	۵,۸۲	۵,۳۹	۵,۶۴	۶,۴۸	قزوین
۳,۶۴	-۰,۸۶	۱۰,۴۵	۸,۳۰	۶,۸۱	۷,۴۵	قم
-۱,۵۳	-۱,۳۹	۴,۸۸	۵,۰۲	۶,۴۱	۶,۴۰	کردستان
-۱,۴۲	-۰,۴۴	۱,۷۴	۲,۷۰	۳,۱۶	۳,۱۴	کرمان
-۳,۵۸	-۳,۹۹	۴,۳۷	۴,۰۸	۷,۹۶	۸,۰۷	کرمانشاه
-۳,۵۶	-۱,۳۲	۴,۰۶	۴,۰۰	۷,۶۲	۵,۳۲	کهگیلویه و بویراحمد
-۱,۹۹	۱,۶۳	۳,۷۰	۶,۰۱	۵,۶۹	۴,۳۸	گلستان
۱,۰۶	۲,۴۴	۵,۹۸	۷,۰۳	۴,۹۱	۴,۵۹	گیلان
-۷,۳۰	-۴,۱۲	۳,۱۱	۲,۸۸	۱۰,۴۱	۷,۰۰	لرستان
-۰,۶۷	۱,۶۹	۴,۳۹	۵,۲۷	۳,۷۲	۳,۵۸	مازندران
-۰,۷۸	۱,۱۳	۶,۳۷	۷,۴۳	۷,۰۵	۶,۳۰	مرکزی
۲,۱۵	۱,۰۷	۷,۸۲	۶,۹۰	۵,۶۷	۵,۸۳	هرمزگان
-۳,۷۱	-۲,۱۰	۴,۴۹	۵,۲۶	۸,۲۰	۷,۳۶	همدان
۶,۶۴	۵,۰۲	۱۰,۹۰	۹,۷۸	۴,۲۵	۴,۷۶	یزد

منبع: سرشماری های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵

۴-روش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر شیوه اجرا پیمایشی است. جامعه پژوهش را افراد ۱۸ تا ۶۰ ساله ساکن شهر اصفهان تشکیل داده‌اند. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران، ۳۵۰ نفر تعیین شد و با استفاده از شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای، انتخاب

شدند. داده‌ها با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته در دو سطح متغیر مستقل و وابسته، جمع‌آوری گردید. ضریب روایی و پایایی متغیر مستقل ۰/۷۹ و روایی و پایایی متغیر وابسته ۰/۹۵. به‌دست‌آمده است. داده‌های به‌دست‌آمده با استفاده از نرم‌افزار $Spss^{25}$ و $Amose^{25}$ در سطح توصیفی و استنباطی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

۴-۱ تعریف مفهومی رفتارهای مسئولانه زیست‌محیطی

رفتارهای محیط‌زیستی، مجموعه‌ای از کنش‌های افراد جامعه نسبت به محیط زیست است که طیف وسیعی از احساسات، تمایلات و آمادگی‌های خاص برای رفتار نسبت به محیط‌زیست را شامل می‌شود. افراد هر اجتماعی، بر حسب شرایط و ضرورت‌های خاص اجتماعی و فرهنگی، برخورد متفاوتی نسبت به محیط زیست دارند. این برخوردها و رفتارها ممکن است کاملاً منفی و بر ضد محیط‌زیست و یا برعکس کاملاً مثبت و موافق محیط زیست باشد [۲۱]. رفتار زیست‌محیطی مسئولانه مجموعه‌ای از کنش‌های افراد جامعه نسبت به محیط‌زیست است که در یک طیف وسیع از احساسات، تمایلات و آمادگی‌های خاص برای رفتار نسبت به محیط‌زیست را شامل می‌شود [۲۲]. در اینجا، تعریف استرن (۲۰۰۰) را معیار تعریف مفهومی این مطالعه قرار داده که «رفتار مسئولانه زیست‌محیطی را عمل عمدی فردی یا گروهی می‌داند که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم، تغییرات محیط را تحت تأثیر قرار می‌دهد و یا مزایایی برای محیط‌زیست به همراه دارد. به عنوان مثال، انواع مختلف رفتار سازگار با محیط‌زیست زیر مجموعه فعالیت‌های زیست‌محیطی فرض شده است (مثلاً در سازمان‌های زیست‌محیطی)، رفتارهای سیاسی غیرفعالانه (مثلاً تقاضای رسیدگی به مشکلات زیست‌محیطی)، رأی‌گیری و گزارش به مقامات دولتی) و حفظ محیط زیست به صورت فردی (مانند خرید محصولات سبز)».

محققان مختلف از گویه‌های متنوعی به منظور سنجش رفتارهای زیست‌محیطی استفاده کرده‌اند. برای مثال، صالحی و امام‌قلی (۱۳۹۱) برای سنجش رفتارهای زیست‌محیطی از ۲۹ گویه در مولفه‌های رفتار زیست‌محیطی (مصرف گاز، مصرف برق، مصرف آب، استفاده از تولیدات محلی، حفاظت از منابع زیست‌محیطی و استفاده از وسایل بازیافتی استفاده کرده‌اند. این گویه‌ها با مقیاس ۵ گزینه‌ای سنجیده شده‌اند. علی پور نیا از گویه‌های روبرو استفاده کرده است: بستن شیر هنگام مسواک‌زدن، خاموش‌نکردن چراغ هنگام ترک اتاق برای غذاخوردن، فکر کردن هنگام بازگذاشتن در یخچال، تفکیک زباله‌ها در منزل، استفاده از دو طرف کاغذ هنگام پرینت، تفکیک زباله‌ها و غیره استفاده کرده‌اند [۲]. نصراللهی و هادیان از گویه‌های مانند: در منزل از وسایل برقی کم مصرف استفاده می‌کنید، از کاغذهای باطله مجدداً استفاده می‌کنید: مثلاً برای پاک کردن شیشه‌ها، وقتی زباله‌ای را در سطح شهر، جنگل، کوه، رودخانه، پارک و ... می‌بینید به جمع‌آوری آن اقدام می‌نمایید، زباله‌ها را جمع‌آوری و تفکیک می‌کنید و غیره استفاده کرده‌اند [۱]. منجم زاده و زیاری نیز متغیر رفتار زیست‌محیطی است را با ۳۲ گویه مورد سنجش و ارزیابی قرار داده‌اند. این متغیر در چهار رفتار مصرف انرژی، رفتار حفاظت از محیط زیست، رفتار زیست‌محیطی در سفر و الگوی خرید زیست‌محیطی سنجیده شده است. در این مطالعه بر تأکید بر چهار مولفه رفتار «مصرف انرژی، رفتار حفاظت از محیط زیست، رفتار زیست‌محیطی در سفر و الگوی خرید زیست‌محیطی»، جامعیت بالایی در سنجش رفتار زیست‌محیطی مشاهده می‌شود. گزینه‌های پاسخ بر اساس طیف لیکرت بر اساس همیشه، بیشتر اوقات، اغلب اوقات، به ندرت و هرگز طراحی شده است [۱۰]. انتظار می‌رود پس از محاسبه دامنه نمرات این گویه‌ها، حداقل نمره ۳۲ و حداکثر آن ۱۶۰ باشد. میانگین گویه نیز بین ۱ تا ۵ در نوسان خواهد بود.

جدول ۵. گویه‌های عوامل زیست‌محیطی

مفهوم	مولفه	معرف (سؤال یا گویه پرسشنامه)
رفتار مصرف انرژی		بخاری اتاق‌هایی که لازم نیست گرم باشد خاموش می‌کنم.
		درجه آبگرم‌کن زمانی که از آن استفاده نمی‌شود کم می‌کنم.
		از وسایل گاز سوز استاندارد استفاده می‌کنم.
		از لباس گرم در فصل سرما به جای زیاد کردن شعله بخاری استفاده می‌کنم.
		درجه حرارت وسایل گرمازا برای صرفه جویی انرژی کم می‌کنم.
		از لامپ کم مصرف جهت روشنایی خانه استفاده می‌کنم.

چراغهای اضافی در منزل را خاموش می کنم؟ دوشاخه وسایل برقی را که از آن استفاده نمی کنم می کشم. هنگام شستشوی دست و صورت، شیر آب را که نیاز نداشته باشم می بندم. هنگام مسواک زدن شیر آب را می بندم هنگام استحمام دوش آب را زمانی که نیاز ندارم می بندم. از شیر آب، هنگام شستشوی ظروف به صورت متناوب استفاده می کنید.	الگوهای رفتارهای زیست محیطی
در کوچه و خیابان زباله نمی ریزم. در موقع گردش و تفریح در طبیعت زباله های خود را جمع می کنم. در موقع گردش و تفریح سعی می کنم به طبیعت آسیبی نرسم. برای حفاظت از محیط زیست سعی می کنم زباله کمتری تولید کنم من زباله های موجود را به سطل زباله می ریزم حتی اگر زباله ها را فرد دیگری رها کرده باشد. اگر آتش درست کرده باشم سعی می کنم از خاموش شدن کامل آتش مطمئن باشم.	
در طول سفر و گردش از ظروف یکبار مصرف استفاده نمی کنم. هنگام ترک محل گردش و حین مسافرت، زباله ها را شخصا جمع می کنم. در سفر و گردش، همیشه کیسه زباله ای را با خود به همراه می برم. در سفر و گردش وسایل و زیراندازم را روی چمن و سبزه ها قرار نمی دهم. حین سفر و گردش، از غذاهای آماده در ظروف یکبار مصرف استفاده می کنم اگر برای گردش به جنگل یا پارک بروم، برای گرم شدن و یا تهیه غذا آتش درست می کنم. اغلب موادی که خریداری می کنم دارای بسته بندی های پلاستیکی هستند. هنگام خرید سعی می کنم پلاستیک با خود ببرم و از مغازه دار یا فروشگاه پلاستیک نگیرم. کیسه پلاستیک هایی را می خرم که از طریق بازیافت تولید شده باشد. از نزدیکترین مغازه یا پاساژ محلی خرید می کنم. بیشتر تولیدات محلی را تهیه می کنم. هنگام خرید مواد غذایی به طبیعی بودن آن اهمیت می دهم. بیشتر محصولات سبز(محیط زیستی) را خریداری می کنم. وسائلی را خریداری می کنم که دارای برچسب استاندارد باشند.	
آب منطقه ما در تابستان همیشه قطع است. آب منزل ما بسیار کم فشار است. اصفهان با مشکل کم آبی زیادی مواجه است. هوای اصفهان همیشه پر از آلاینده های مضر است. هوای اصفهان در اکثر روزها تیره و سیاه است. نفس کشیدن در اصفهان همیشه برام سخت است. کوچه و و محل زندگی ما همیشه پر از پساب زباله هاست. فاضلاب محلات اصفهان همیشه بوی تند و بدی از آن به مشام می رسد. راهکار مناسبی برای کنترل پسماند زباله ها در اصفهان تدبیر نشده است.	
الگوی خرید	رفتار حفاظت از محیط زیست
کمبود منابع آبی	عوامل زیست محیطی
آلودگی هوا و آلاینده ها	افزایش پسماند زباله ها و فاضلاب

جدول ۶. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب ویژگی‌های فردی

متغیر	مقولات	فراوانی	درصد
تأهل	متاهل	۱۶۰	۴۵/۷
	مجرد	۱۷۶	۵۰/۳
	مطلقه	۱۴	۴/۰
سن	زیر ۳۰	۱۶۴	۴۶/۷
	۳۱ تا ۴۰	۱۳۴	۴۲/۴
	۴۱ تا ۵۰	۲۰	۵/۶
	۵۰ به بالا	۸	۶/۳
شغل	خانه‌دار	۱۵۶	۴۴/۶
	کارمند شرکت خصوصی	۱۲۰	۳۴/۳
	کارمند دولتی	۷۴	۲۱/۱

با توجه به جدول شماره ۶، از مجموع ۳۵۰ نفر نمونه موردسنجش قرار گرفته در این پژوهش، ۱۷۶ نفر معادل ۵۰/۳ مجرد و ۱۶۰ نفر معادل ۴۵/۷ متأهل و ۱۴ نفر معادل ۴/۰ درصد مطلقه هستند. از این میان، ۱۳۴ نفر معادل ۴۶/۷ در سن زیر ۳۰ سال و ۱۳۴ نفر معادل ۴۲/۴ در بین سن ۳۱ تا ۴۰ سال و ۲۰ نفر معادل ۵/۶ در بین سن ۴۱ تا ۵۰ و تعداد ۸ نفر معادل ۶/۳ درصد در سن بالای ۵۰ قرار دارند که کمترین میزان فراوانی مجموعه را شامل می‌شود. در واحد شغل، ۱۵۶ نفر معادل ۴۴/۶ درصد از زنان خانه‌دار هستند و ۱۲۰ نفر معادل ۳۴/۳ درصد کارمند شرکت‌های خصوصی هستند و ۷۴ نفر معادل ۲۱/۱ درصد نیز کارمند ادارات دستگاه‌های اجرایی دولتی هستند که کمترین میزان فراوانی مجموعه شغلی را شامل می‌شود.

نتایج آزمون همبستگی پیرسون بین متغیرهای مستقل و متغیر اصلی پژوهش

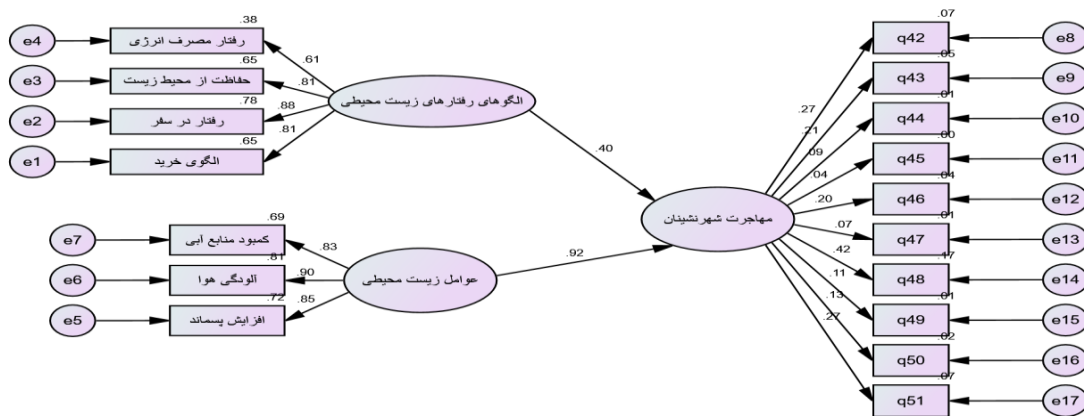
جدول ۷. یافته‌های استنباطی متغیرهای پژوهش

متغیر وابسته: مهاجرت شهرنشینان				نتیجه	متغیر مستقل
ضریب همبستگی	سطح معنی‌داری	نوع آزمون	ضریب همبستگی		
۰/۳۷۸	۰/۰۰۰	پیرسون	قبول	کمبود منابع آبی	
۰/۲۶۴	۰/۰۰۰	پیرسون	قبول	آلودگی هوا و آلاینده‌ها	
۰/۲۸۸	۰/۰۰۰	پیرسون	قبول	افزایش پسماند زیاله‌ها و فاضلاب	
۰/۴۷۶	۰/۰۰۰	پیرسون	قبول	رفتارهای زیست محیطی	

نتایج آزمون همبستگی پیرسون نشان می‌دهد بین همه متغیرها، یعنی بین متغیرهای مستقل پژوهش با متغیر وابسته پژوهش، مهاجرت شهرنشینان رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد (جدول ۶). ضرایب همبستگی به‌دست‌آمده حاصل از آزمون ضرایب متغیرها، نشان می‌دهد که ضرایب به‌دست‌آمده کمبود منابع آبی برابر با (۰/۳۷۸) و آلودگی هوا و آلاینده‌ها برابر با (۰/۲۶۴) و افزایش پسماند زیاله‌ها و فاضلاب برابر با (۰/۲۸۸) و رفتارهای زیست محیطی برابر با (۰/۴۷۶) به‌دست‌آمده است که نشان می‌دهد به میزان هر واحدی که به متغیر مستقل اضافه می‌گردد، به همان میزان نیز به متغیر وابسته پژوهش یعنی به میزان مهاجرت شهرنشینان، اضافه می‌گردد و مهاجرت شهرنشینان، افزایش می‌یابد.

۶- نتایج تحلیل معادله ساختاری متغیرهای پژوهش

داده‌های این تحقیق از روش استاندارد کردن داده‌ها در مسیر تحلیلی آنالیز رگرسیون در SPSS ۲۵ مورد ویرایش قرار گرفت و داده‌هایی که در دامنه +۳ تا -۳ قرار داشتند مورد استفاده قرار گرفتند و داده‌های بیشتر و کمتر از این دامنه از داده‌ها حذف گردیدند تا داده‌های استاندارد شده‌تری را برای تحلیل در اختیار محقق قرار دهد. از مجموع ۳۵۰ داده، ۱ داده حذف گردید و ۳۴۹ داده مورد تحلیل قرار گرفت. نمودار و جداول زیر شاخص‌های برازندگی تحلیل معادله ساختاری را نشان می‌دهد:

شکل ۱. مدل استاندارد معادله ساختاری پژوهش

جدول زیر محدوده دامنه شاخص و نیکویی برازش را نشان می‌دهند.

جدول ۸. شاخص های برازش مدل کلی

SRMR	PCFI	PNFI	PRATIO	RFI	IFI	GFI	CFI	NFI	RMSEA	X ² /df	مدل کلی
< ۰/۸	≥ ۰/۶	≥ ۰/۶	≥ ۰/۵۰	≥ ۰/۶	≥ ۰/۹	≥ ۰/۹	≥ ۰/۹	≥ ۰/۹	< ۰/۱	< ۳	میزان قابل قبول
۰/۰۳	۰/۶۹	۰/۷۴	۰/۶۷	۰/۷۱	۰/۹۲	۰/۹۵	۰/۹۴	۰/۹۲	۰/۰۶۵	۲/۵۵۳	محاسبه شده

۶-۱ محاسبه پایایی و روایی مدل

. برای بررسی پایایی ترکیبی هر یک از سازه‌ها از ضریب CR استفاده می‌شود. مقادیر قابل پذیرش CR باید ۰/۶ یا بیشتر باشند. مقدار آلفای کرونباخ بالاتر از ۰/۷ نشانگر پایایی قابل قبول است (فیض اللهی، ۱۳۹۳). در جدول (۴-۴) مقدار ضریب آلفای کرونباخ، پایایی ترکیبی و AVE (متوسط واریانس استخراج شده که باید بزرگتر از ۰/۵ باشد) آورده شده است که نشان دهنده مناسب بودن پایایی متغیرهای تحقیق در کل می‌باشد.

جدول ۹. مقادیر پایایی متغیرهای تحقیق

متغیرها	آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی (CR)	AVE
مهاجرت شهرنشینان	۰/۷۸۹	۰/۹۴	۰/۸۳
کمبود منابع آبی	۰/۷۹۲	۰/۹۶	۰/۸۴
آلودگی هوا و آلاینده ها	۰/۷۹۱	۰/۹۴	۰/۷۵
افزایش پسماند زیاله ها و فاضلاب	۰/۸۰۰	۰/۹۶	۰/۹۲
رفتارهای زیست محیطی	۰/۷۹۳	۰/۹۵	۰/۸۵

برای ارزیابی روایی مدل تحقیق در مرحله اول سوالات در اختیار متخصصان برای نظردهی قرار گرفت که تمامی سوالات پرسشنامه مورد تأیید قرار گرفت. معیار دوم از بررسی برازش مدل‌های اندازه‌گیری انعکاسی، روایی همگرا است که به بررسی میزان همبستگی هر متغیر مکنون با سوالات (شاخص‌های) خود می‌پردازد. وجود این همبستگی برای اطمینان از این که آزمون آنچه را که باید سنجیده شود می‌سند، ضروری است. سه شرط برقراری روایی همگرا؛ معناداری بارهای عاملی، آزمون همگن بودن و متوسط واریانس استخراج شده (AVE) است. منظور از معنادار بودن کلیه بارهای عاملی سوالات، این است که مقدار قدر مطلق t-value از ۱/۹۶ بزرگتر باشد. با توجه به نتایج تحلیل عاملی کلیه شاخص‌ها از ۱/۹۶ بزرگتر بوده و با احتمال ۹۵ درصد معنادار می‌باشند که روایی همگرایی مدل پژوهش را تأیید می‌کند. برای همگن بودن نیز باید کلیه بارهای عاملی بزرگتر از ۰/۳ باشند که اطلاعات تحلیل عاملی تأییدی این مورد را نیز تأیید

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین‌المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

می‌کند. به عنوان سومین شاخص برای ارزیابی روایی همگرا از معیار متوسط واریانس استخراج شده (AVE^2) استفاده گردید. AVE میانگین واریانس به اشتراک گذاشته شده بین هر سازه با شاخص‌های خود است. به بیان ساده تر AVE میزان همبستگی یک سازه با شاخص‌های خود را نشان می‌دهد که هر چه این همبستگی بیشتر باشد برازش نیز بیشتر است. AVE برابر یا بالاتر از 0.5 روایی همگرای کافی را تضمین می‌کند که ملاحظه می‌شود همه متغیرها در دامنه قابل قبول قرار دارند. علاوه بر سه معیار فوق یک معیار تأییدی دیگر روایی همگرا، پایایی ترکیبی می‌باشد که برای هر یک از عوامل جهت تأیید روایی همگرا باید بزرگتر از میانگین واریانس استخراجی باشد ($CR > AVE$). با مقایسه این دو به وضوح دیده می‌شود که برای تمامی متغیرهای مکنون برونزا، مقدار CR از مقدار AVE بزرگتر است و شرط چهارم روایی همگرا نیز برقرار است. در نهایت با توجه به چهار تست فوق می‌توان نتیجه گرفت که مدل پژوهش از روایی همگرای مناسبی برخوردار می‌باشد. نتایج آزمون روابط در مدل کلی تحقیق در جدول زیر آورده شده است.

جدول ۱۰. نتایج سطح معناداری رابطه‌ها

متغیر	تأثیر	متغیر	خطای استاندارد
کمبود منابع آبی	<---	مهاجرت شهرنشینان	۰/۷۸۲
آلودگی هوا و آلاینده‌ها	<---	مهاجرت شهرنشینان	۰/۴۲۹
افزایش پسماند زیاله‌ها و فاضلاب	<---	مهاجرت شهرنشینان	۰/۵۲۲
رفتارهای زیست محیطی	<---	مهاجرت شهرنشینان	۰/۴۸۶

با توجه به خروجی نرم افزار آموس و سطوح معناداری برای تحلیل عاملی تأییدی کلی در جدول فوق، تمامی عامل‌ها از بار عاملی مناسبی برخوردار بودند و رابطه آنها با متغیر مکنون در ظاهر تأیید شده است.

۷- نتیجه‌گیری

در این مقاله، یکی از اهداف مهم و اصلی پژوهش، بررسی نقش عوامل زیست محیطی بر مهاجرت شهرنشینان مناطق مرکزی ایران بود. همان‌گونه که در بخش روش مقاله به صورت مبسوط آورده شده است، ابزار ساخته‌شده توسط نگارنده، با استفاده از ضرایب آزمون‌های آلفای کرونباخ با استفاده از نرم‌افزار آماری $spss^{24}$ و مدل معادلات ساختاری با استفاده از $Amose^{25}$ موردسنجش قرار گرفت و ابزار ساخت یافته برای بررسی نقش عوامل زیست محیطی بر مهاجرت شهرنشینان مناطق مرکزی، مورد تأیید و برای سنجش بهتر در این مقاله مورد استفاده قرار گرفته است. مهاجرت یکی از مهمترین متغیرهای تأثیرگذار بر تحولات جمعیتی کشورها است که در دوره حاضر از اهمیت مضاعفی برخوردار شده است. اهمیت روزافزون مهاجرت از آنجا نشأت می‌گیرد که در اغلب کشورهای جهان باروری و مرگ و میر در سطوح نسبتاً پایینی قرار گرفته‌اند و بنابراین عامل مهاجرت در معادلات جمعیتی نقش پررنگ تری خواهد داشت وضعیت و تحولات مهاجرت داخلی در ایران نیز از این منظر مهم شده است که باروری و مرگ و میر تقریباً در سطوح پایینی قرار دارد و بنابراین مهاجرت داخلی می‌تواند در آرایش جغرافیایی جمعیت کشور تأثیرات قابل ملاحظه‌ای بجای بگذارد شهرنشینی به عنوان یکی از تبعات مهاجرت داخلی در تغییرات وضعیت اقتصادی و اجتماعی کشور نقش قابل توجهی دارد رشد شتابان شهرنشینی همانند بسیاری از کشورهای در حال توسعه تبعات مختلفی داشته است. هدف این مطالعه بررسی وضعیت مهاجرت داخلی و شهرنشینی در ایران با توجه به همبستگیهای اقتصادی اجتماعی و جمعیتی آنها بوده است. در دوره $1395 - 1390$ در مقایسه با دوره‌های پیشین سهم مهاجرت‌های بین استانی و بین شهرستانی درون هر استان افزایش یافته است و در مقابل از سهم مهاجرت‌های درون شهرستانی کاسته شده است این بدین معناست که در سرشماری اخیر مهاجران در فواصل طولانی‌تر جابجا شده‌اند. در دوره $1395 - 1390$ سهم مهاجرت‌های شهر به شهر روندی کاملاً صعودی داشته طوری که از 40 به 68 درصد رسیده است و در مقابل سهم مهاجرت‌های روستا به روستا روندی کاملاً نزولی را تجربه نموده است. از دیگر نکات قابل تأمل این است که مهاجرت‌های روستا به شهر که در دوره $1395 - 90$ همواره با کاهش روبرو بوده است در دوره $1395 - 1390$ افزایش نسبی داشته است و حدود 2 درصد به سهم این نوع مهاجرت‌ها افزوده شده است. در مجموع میتوان گفت که در

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین‌المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

چهل سال گذشته سالانه حدود یک میلیون نفر در داخل کشور جابجا شده‌اند تعداد مهاجران در کشور روندی افزایشی کاهشی را تجربه نموده است یعنی تا سال ۱۳۸۵ افزایش و بعد از آن کاهش داشته است. چنین می‌نماید که توسعه یافتگی به معنی بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی متفاوت مناطق نقش عمده‌ای در بازتوزیع جمعیت ناشی از مهاجرت داشته است هر چند مهاجرت‌های اولیه در قالب مهاجرت‌های عظیم روستا شهری بیشتر از آنکه تابع توسعه یافتگی مقصد بوده باشد تابع دافع‌های روستایی (مثلاً کمبود درآمد و رشد جمعیت بود اما مهاجرت‌های اخیر عمدتاً ناشی از سرمایه انسانی است و توسعه یافتگی مقصد شرط لازم آن می‌باشد به همین علت با نوسان شرایط اقتصادی و اجتماعی کشور، تحرک‌های مهاجرتی نیز دچار نوسان می‌شود وضعیت ایران از نظر مهاجرت‌های داخلی در دنیا پایین‌تر از میانگین جهانی است از این نظر رشد اقتصادی بیشتر به افزایش مهاجرت‌های داخلی منجر خواهد شد.

توزیع نامناسب جمعیت افزایش شهرنشینی تخلیه روستاها حاشیه نشینی و آلودگی محیط زیست از تبعات جابجایی‌ها در کشور بوده است. سیاست‌های متفاوتی نظیر کنترل جمعیت شهرهای بزرگ ایجاد شهرهای جدید و توسعه روستایی برای بازتوزیع مناسب جمعیت اعمال شده است. تنها سیاست کنترل جمعیت شهر تهران از طریق تغییر جهت دادن مقصد مهاجران به مناطق دیگر و ایجاد شهرهای واسط موفق بوده است. بنظر میرسد شناخت بیشتر از فرایند مهاجرت و شرایط مهاجران کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای اتخاذ یک رویکرد هزینه فایده نسبت به مهاجرت ادغام مناسب مهاجران در مقصد و توسعه پایدار روستایی بازتوزیع مناسب تری از جمعیت را به همراه خواهد داشت. یافته‌های پژوهش در بخش معادلات ساختاری نشان داد که بار عاملی یا وزن رگرسیونی گویه‌های این مقیاس تقریباً همگی بالای ۰/۳ به دست آمد. کلانین ۳ (۱۳۸۰) و هاویت و کرامر ۴ (۲۰۰۰) بار عاملی ۰/۳ را به عنوان ملاک مناسب برای انتخاب یک سؤال و برخی دیگر مانند کوپر (۱۳۷۹) بار عاملی ۰/۴ را به عنوان ملاک مناسب انتخاب هر سؤال برای هر عامل در تحلیل عوامل معرفی کرده‌اند [۲۰]. بنابراین، در پژوهش حاضر، بار عاملی گویه‌ها در سطح مطلوبی است. همچنین، شاخص‌های برازندگی مدل نیز برازش خوبی را نشان داد و یافته‌های پژوهش در این زمینه را نیز مورد تایید قرار می‌دهد. در این پژوهش به منظور بررسی اعتبار یا پایایی مقیاس بررسی نقش عوامل زیست محیطی بر مهاجرت شهرنشینان مناطق مرکزی ایران از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. ضریب آلفای به دست آمده برای کل مقیاس، ۰/۹۵۴ است؛ همچنین، ضریب پایایی مولفه‌ها از ۰/۹۵۳ تا ۰/۹۵۵ در نوسان بود، که ضریب پایایی مناسبی است، زیرا ضرایب اعتبار ۰/۷۰ و یا بیشتر معمولاً برای مقاصد پژوهشی کفایت می‌کند. به طور کل، یافته‌های پژوهش حاضر، ویژگی‌های روان‌سنجی مقیاس بررسی نقش عوامل زیست محیطی بر مهاجرت شهرنشینان مناطق مرکزی ایران را مورد تایید قرار داده است.

۸- منابع

- [۱] نصراللهی، زهرا، هادیان، زهرا. (۱۳۹۷). اثر رشد جمعیت بر محیط زیست در ایران و سایر کشورهای منطقه منا. فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان. سال ششم. شماره ۲۱. بهار. ص ۵۱-۶۷.
- [۲] علیپور، م. (۱۳۸۸). "بررسی مسائل و مشکلات اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی ناشی از حاشیه نشینی در شهر قم". پژوهشنامه استان قم، ۵ (۷)، ۷۷-۱۲۲.
- [۳] راستی، ع. آرزومندان ر. (۱۳۹۰). "مهاجرت، حاشیه نشینی و اثرات آن بر سلامت شهری - مطالعه موردی: بیرجند". مطالعات فرهنگی اجتماعی خراسان، ۲۰ (۵)، ۴۳-۶۳.
- [۴] بوژوگارینه، ژاگلین. (۱۳۶۸). شهرهای بزرگ و مسئله مسکن تهیدستان و آلودگی ناشی از ترجمه ابوالحسن مقدم، فصلنامه جغرافیایی شماره ۴ سال ۴، مسلسل ۱۵.
- [۵] سعیدی، عباس. (۱۳۹۱). مبانی جغرافیای روستایی انتشارات سمت تهران.
- [۶] عاشری، امامعلی. (۱۳۸۰). بررسی تاثیر فعالیتهای عمرانی جهادسازندگی بر تثبیت جمعیت روستایی در مقطع زمانی ۱۳۷۵ تا ۱۳۵۵، مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان آذربایجان غربی، شماره ۶۰۴.
- [۷] ابریشمی، حمید. (۱۳۷۵). اقتصاد، ایران انتشارات علمی فرهنگی، چاپ اول، تهران.

^۳ Kelin

^۴ Howitt & Cramer

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

- [۹] نقدی، ا. زارع، ص. (۱۳۹۱). حاشیه نشینی به مثابه آپاندیست شهری مورد مطالعه جعفر آباد کرمانشاه". برنامه ریزی منطقه ای، ۵ (۲)، ۶۵-۸۲.
- [۱۰] منجم زاده، اح، زیاری کا ماجدی، ح.ر. (۱۳۹۶). بررسی شاخصهای زیست محیطی توسعه پایدار و سطح برخورداری آن در کلان شهرهای ایران فصلنامه نگرشهای نو در جغرافیای انسانی، ۱۰ (۱)، ۲۷۵-۲۹۸.
- [۱۵] محمودیان حسین. (۱۳۸۶) مهاجرت افغانها به ایران تغییر در ویژگیهای اقتصادی اجتماعی و جمعیتی و انطباق با جامعه مقصد نامه انجمن جمعیت شناسی سال دوم شماره ۴
- [۱۸] زنجانی حبیب الله. (۱۳۸۰). مهاجرت، تهران: سمت
- [۲۰] محمدی، امین، پورقاز، عبدالوهاب، رقیب، مانده سادات (۱۳۹۲)، ساخت و اعتباریابی مقیاس علل گرایش به سوء مصرف مواد مخدر در جوانان مطالعه موردی استان خراسان رضوی، فصلنامه اعتیاد پژوهی سوء مصرف مواد، سال هفتم، شماره بیست و ششم، تابستان.
- [۲۱] آناستازی، آن (۱۳۸۲) روان آزمایی، ترجمه محمد نقی براهنی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- [۸] Russell, J.S., Hickson, D.A., Timmins, L. and Duncan, D.T. (۲۰۲۱). Higher Rates of Low Socioeconomic Status, Marginalization, and Stress in Black Transgender Women Compared to Black Cisgender MSM in The MARI Study, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, ۱۸:۴, ۲۱۸۳.
- [۱۱] Sharpe, P. (۲۰۰۱). "Gender and the experience of migration", In: Sharpe, P. (ed.), *Women, Gender and Labour Migration: Historical and global perspective*, London: Routledge Press.
- [۱۲] Castles, S., and M. Miller, (۱۹۹۸). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, ۲-۸
- [۱۳] Yue, H. (۲۰۰۸). "Three essays on migration", PhD dissertation, Department of Economics, University of Manitoba.
- [۱۴] Bell, M., E. Charles-Edwards, D. Kupiszewska, M. Kupiszewskai, J. Stillwell and Y. Zhu, (۲۰۱۴). "International migration data around the world: assessing contemporary practice", *Population, Space and place*, pp. ۱-۳۳.
- [۱۶] Zelinsky, Z. (۱۹۷۱). *The Hypothesis of the Mobility Transition*. *Geographical Review* ۶۱:۲۱۹-۲۴۹.
- [۱۷] Parrado E. and C. A. Flippen (۲۰۰۵). "Migration and gender among Mexican Women", *American Sociological Review*, ۷۰: ۶۰۶-۶۳۲.
- [۱۹] Da Vanzo, J. (۱۹۸۱). "Microeconomic approaches to studying migration decisions", in: De Jong, G. F., and Gardner, R. W. (eds), "Migration Decision Making; Multidisciplinary Approaches to Micro Level Studies in Developed and Developing Countries", New York: Pergamon Press.
- [۲۲] Bell, M., Elin Charles-Edwards, Philipp Ueffing, John Stillwell, Marek Kupiszewski, and Dorota Kupiszewska. (۲۰۱۵). "Internal Migration and Development: Comparing Migration Intensities around the World", *Population and Development Review*, ۴۱(۱):۳۳-۵۸.